

УДК 001.4 (477): 582.717.7: 634.72

В. М. Меженський, доктор сільськогосподарських наук
Національний університет біоресурсів і природокористування України
mez1956@ukr.net

До питання впорядкування українських назв рослин. Повідомлення 3. Назви видів роду *Ribes* L.

Розглянуто номенклатуру й систему роду *Ribes* s.l., застосування назв аборигенних та інтродукованих видів, з яких сформовано ягідні культури промислового значення – агрус, порічки та смородина. Впорядковано наукові назви видів на основі української родової назви Порічки. Наведено українські назви 64 таксонів видового та різновидного рангів. Для гібридів встановлено нототаксони: ×*Ribelaria* Mezhenkyj, nothosubg. nov. (= subg. *Ribes* × subg. *Grossularia*) і ×*Calocalyx* Mezhenkyj, nothosect. nov. (= sect. *Calobotrya* × sect. *Symplocalyx*).

Ключові слова:

Ribes, *Grossularia*, порічки, смородина, агрус, номенклатура.

Вступ. Смородина, порічки й агрус є традиційними ягідними культурами українського садівництва. Вони займають площу близько 5,4 тис. га, з якої щорічно збирають понад 30 тис. т. ягід. Ці рослини добре відомі з давніх-давен, тому що входять до природної флори України.

У виробничих виданнях, науковій та популярній літературі вони фігурують під різними назвами, що потребує впорядкування. Контroversні погляди фахівців на таксономічне положення цих видів позначаються на назвах рослин. Вітчизняні ботаніки традиційно розрізняють роди *Ribes* L. і *Grossularia* Mill., тоді як в системі UPOV представників цих таксонів відносять до роду *Ribes*.

Це потребує, з одного боку, адаптування українських наукових назв рослин відповідно до сучасної класифікації, з другого – унормування української таксономії на загальних принципах.

Мета роботи полягає в приведенні українських наукових назв у відповідність до латинських назв видів роду *Ribes* s.l.* та вдосконаленні термінологічної системи назв ягідних культур.

Результати досліджень. Згідно з номенклатурним переліком судинних рослин України [1] в природній флорі країни трапляються *G. uva-crispa* (L.) Mill., *R. alpinum* L. s.l. і *R. lucidum* Kit., що, вірогідно, є її синонімом, *R. petraeum* Wulfen s.l. і конспецифічні з нею *R. carpaticum* Kit., *R. nigrum* L., *R. spicatum* Robson, що належить до *R. rubrum* aggr. У культурі поширені *G. uva-crispa* subsp. *reclinata* (L.) Dostál (= *G. reclinata* (L.) Mill.), *R. rubrum* L. (= *R. domesticum* (Waltr.)

Jancz., *R. sativum* Syme, *R. sylvestre* (Lam.) Mert. & W.D.J.Koch, *R. vulgare* Lam.), *R. aureum* Pursh, *R. odoratum* Wendl., *R. sanguineum* Pursh та ще близько 15 видів, які вирощують у ботанічних закладах.

До Державного реєстру сортів рослин України [2] станом на 2014 р. занесено сорти ягідних культур, віднесені до агрусу звичайного (відхиленого) – *R. uva-crispa* L., порічок червоних – *R. sylvestre* (Lam.) Mert. & W.D.L.Koch та смородини чорної – *R. nigrum* L.

Погляди ботаніків на положення цих видів у системі квіткових рослин змінювалися. Раніше їх відносили до родини Ломикаменевої (Saxifragaceae) порядку Rosales [3–5], нині – до родини Агрусові (Grossulariaceae) порядку Saxifragales [1, 6]. Вітчизняні вчені традиційно визнають роди *Ribes* і *Grossularia*, хоч, за сучасними даними [7, 8], підрид *Grossularia* входить до складу роду *Ribes*. Оскільки родова назва *Grossularia* є нелегітимною, назву родини Grossulariaceae DC., утвореної від неї, за консервували. Тому назву родини Ribesiaceae Marquis переведено в синоніми.

Дослідники зафіксували численні народні фітоніми, що стосуються поширених у природній флорі України *R. nigrum* (грибізлі, гоґеци, опорічки, пантеролі, помушор, пузанка, сморода, чорнушка та ін.), *R. rubrum* (боба, бозички, вінниця, віннички, євірниця, квасанка, кендери-сов, патарайка, пожичка, попорічки, пориці, пупурічки, спорічки, футурайки, шпуришки, явірниця та ін.), *R. uva-crispa* (аґрест, анґріш, ваґриш,

* s.l. – лат. *sensu lato* (в широкому сенсі)

До питання впорядкування українських назв рослин.

Повідомлення 3. Назви видів роду *Ribes* L.

ваприна, вепринки, гаґрис, гаґадзник, гаґачки, герґечки, гіґачи, ентґрус, кіґацка, космак, опре-на, оприка, яґрост, яґрини та ін.) [9, 10].

Науковими українськими назвами цих ягідних рослин є *аґрус*, *порічки* та *смородина*. Назву *аґрус* запозичено через польську мову з італійської, де вихідне слово означає «незрілий виноград» через кислий смак плодів, зовні подібних до виноградових [11]. Відповідником латинської літери «g» в українській мові є літера «ґ», яку свого часу примусово вилучили з ужитку, тому *аґрус* донині часто передають у спотвореній формі *аґрус*. Назва *смородина* має праслов'янське походження й співвідноситься з *R. nigrum*, яка, на відміну від інших видів, має пахучі залозки. Назва *порічки* є запозиченням з польської мови, де означає власне аґрус, тобто дику рослину роду *Ribes*, що росте понад річками [11]. У сучасних польській та білоруській мовах для позначення цих ягідних культур застосовують назви *порічки* (тобто, польською *porzeczka*, білоруською *парэчки*) червоні, білі, чорні, тоді як у російській мові – *смородина красная, белая, чёрная* [12–14]. В українській мові *смородиною* називають *R. nigrum*, інші аборигенні види *Ribes* s.str.* – *порічками* [5, 10]. В інших слов'янських мовах назви цих рослин мають інші корені.

Першу спробу впорядкувати українську ботанічну номенклатуру було зроблено в 1928 р. [15]. Для роду *Ribes* запропонували дві назви – *Смородина* і *Порічки*, відносячи до смородини *R. nigrum* і *R. aureum* (інтродукований вид), до порічок – *R. alpinum*, *R. petreum* і *R. rubrum*. Водночас, вид цього ж роду – *R. grossularia* – назвали *аґрус*.

Євген Бордзиловський [5], який описав родину Ломикаменеві у «Флорі УРСР», вирізнив у ній підродину Ribesioideae з родами *Ribes* і *Grossularia*. За таким поділом рід *Grossularia* отримав назву *Аґрус*, а рід *Ribes* – *Смородина*, *Порічки*. Сім поширених в Україні аборигенних та інтродукованих видів роду *Ribes* було названо порічками: *R. vulgare*, *R. pubescens*, *R. carpaticum*, *R. lucidum*, *R. alpinum*, *R. sanguineum*, *R. aureum*, один – *R. nigrum* – смородиною.

Після смерті Є. Бордзиловського описи видів роду *Ribes* для основних видань з описом флори України здійснював Андрій Барбарич [3, 4, 6]. У першому виданні «Визначника рослин УРСР» (1950) він пристав до позиції, докорінно відмінної від поглядів Бордзиловського, назвавши всі сім описаних видів роду *Ribes* (*Смородина*, *Порічки*) смородинами. Тільки для *смородини чер-*

воної та *смородини опушеної* він навів як синоніми, відповідно, *порічки* і *порічки дикі*. У другому виданні Визначника, що вийшов друком у 1965 р., рід *Ribes* також мав подвійну назву *Смородина*, *Порічки*. Але видові епітети всіх восьми наведених видів було узгоджено з родовою назвою смородина. Втім, для п'яти видів вказано синонімічні назви: *порічки звичайні*, *порічки пухнаті*, *порічки карпатські*, *порічки альпійські* та *порічки криваво-червоні*. У третьому виданні 1987 року п'ять з восьми наведених видів мають синонімічну назву *порічки*: *порічки блискучі*, *порічки червоні*, *порічки колосисті*, *порічки карпатські*, *порічки криваво-червоні*. Назву винятково смородина в усіх трьох виданнях Визначника мають три види: аборигенна *смородина чорна* та інтродуковані *смородина золотиста* й *смородина запашна*. Хоч Барбарич з часом розширив коло видів з назвою *порічки*, але перевагу все ж таки віддавав родовій назві *смородина*. Водночас нав'язувалися невластиві українській мові назви, зокрема *смородина червона*, *смородина біла* [6].

На подив, з новітньої «Дендрофлори України» та сучасного словника назв рослин флори України назва *порічки* зникла взагалі. Автори цих видань усіх представників роду *Ribes* s.str. називають *смородинами*. Так, Віталій Федоровський [16] у «Дендрофлорі України» наводить найширший перелік українських назв видів *Ribes*, переважно інтродукованих, що складається з 35 назв. Українські видові епітети є перекладами відповідних латинських епітетів. Для деяких видів додано синонімічні назви: *R. rubrum* – *смородина звичайна*, *R. altissimum* – *чорна кислиця*. *R. saxatile* названо *смородиною кам'яною*, або *скельною*; водночас назву *смородина кам'яна* співвіднесено також з *R. petreum*. Невживання автором назви *порічки*, вочевидь, є людським чинником, тому що дослідник тривалий час жив і досліджував види *Ribes* у Росії, де їх називають смородинами. Наведено назви 13 видів роду *Grossularia*, узгоджені з назвою *аґрус*, причому *G. reclinata* має подвійну назву з розміщенням на першому місці назви, що не відповідає латинському епітетові – *аґрус європейський*, або *відхилений*.

Автори тримовного словника судинних рослин [17] ставили за мету привести українські назви в якомога більшу відповідність з авторською латиною, що варто вітати, але не можна погодитися з їхнім намаганням відмовитися від вживання назв рослин у множині, властивого українській системі фітонімів. Керуючись таким вигаданим положенням, вони замінили Дзвоники на

* s.str. – лат. *sensu stricto* (у вузькому сенсі)

До питання впорядкування українських назв рослин.

Повідомлення 3. Назви видів роду *Ribes* L.

Дзвоник, Миколайчики на Синьоголовник, Півники на Ірис тощо*. Вірогідно, на тій же підставі позбулися назви Порічки на користь Смородини.

Подібні спроби змінити національну номенклатуру роду *Ribes* s.str. шляхом відмови від назви «порічки» суперечать принципами добору родових назв Й. Плянера [10]. Зокрема, в разі, якщо рід має кілька назв, то серед них треба обрати ту, яка найкраще відповідає усім (чи більшості) видам цього роду. Специфічний запах рослини, від якого походить назва «смородина», властивий лише одному виду в флорі України – *R. nigrum*. Назва «порічки», що пов'язана з місцезростанням рослин, більшою мірою відповідає видам роду *Ribes*. Саме так називають усі інші аборигенні види роду *Ribes* s.str., поширюючи її й на індродуковані види [5]. До речі, смородина належить до секції *Botrycarpum*, тоді як порічки – до типової секції *Ribes* підроду *Ribes* роду *Ribes*. Типом роду є *R. rubrum* L. Для позначення цього виду А. Барбарич [3] застосував однослівну назву порічки, що є властивим для назв добре відомих аборигенних видів, наприклад, дуб, терен, черешня.

Назву «аґрус» застосовують до видів роду *Grossularia*, вона не поширюється на види роду *Ribes* s.str. Оскільки *Grossularia* нині розміщено в межах роду *Ribes* s.l., на види аґрусу переходить родова назва «порічки» (табл.).

У світі створено близько 300 сортів порічок. Основними їхніми прабатьками є порічки червоні, колосисті й скельні. Порічки червоні (*R. rubrum* L.) описав Карл Лінней, але монограф роду *Ribes* Едвард Янчевський [19] вживав цю назву для позначення порічок колосистих. Його наслідували й інші фахівці, що призвело до тривалої плутанини.

Непорозуміння збільшується внаслідок збігу назви культури «червоні порічки» з українською назвою виду *R. rubrum*, під якою фахівці розуміли різні види. У XV столітті саме *R. rubrum* уперше ввели в культуру, і від них походить значна кількість сортів червоних, рожевих і білих порічок, тобто назви культур не мають безпосереднього зв'язку з видовим епітетом. Так, нащадком порічок червоних є білі порічки, наприклад, 'Holländische Weiße', 'Blanche Versailles'. Трохи пізніше окультурили порічки скельні й порічки колосисті. У поліпшення сортименту порічок важливим є внесок великоплодного різновиду порічок червоних з Італії, від якого походить широковідомий американський сорт 'Fay' ('Fay's

Prolific') та його не менш знаний нащадок голландського походження 'Jonkheer van Tets'. Саме з цими сортами пов'язано походження більшості українських сортів порічок, причому значна їхня кількість має міжвидове походження. Гібриди між основними вихідними видами порічок отримали нотовидові назви: *R. ×holosericeum*, до яких належить сорт 'Holländische Rote', *R. ×gondouinii*, *R. ×houghtonianum*. Не знайдені в природі порічки Варшевича (*R. warscewiczii*) нині не визнають за окремий вид, розглядаючи як підвид (*R. spicatum* subsp. *spicatum*) [8]. Завдяки інтенсивно забарвленим плодам їх використовували в селекції й українські селекціонери, створивши порічки 'Вишневі', 'Святкові', 'Улюблені'. Тривидове походження (*R. petraeum* × *rubrum* × *spicatum*) має 'Сніжанка', чотиривидове (*R. multiflorum* × *petraeum* × *rubrum* × *spicatum*) – 'Дарниця', 'Самбурські', 'Чародейка', 'Ярославна'.

У виробництві сорти за забарвленням плодів зазвичай поділяють на червоні, білі та рожеві порічки, причому сорти з червоними плодами за походженням переважно є міжвидовими гібридами, а більшість сортів білих і рожевих порічок походять, як правило, від порічок червоних, хоч альбіносні форми мають різні види порічок. Забарвлення плодів визначається похідними цjanідіна, причому сорти, що походять від *R. rubrum* і *R. spicatum* містять чотири пігменти, а від *R. petraeum* – шість пігментів. Червоні порічки мають плоди від ясно- до темно-червоних, а ягоди білих порічок є швидше жовтими, хоч у деяких сортів їх описують як «майже білі» [20]. У написанні назв важливо дотримуватися усталеного порядку слів. Якщо прикметник передує іменнику, то мова йде про культуру, наприклад, «червоні порічки», якщо навпаки, то це видова назва – «порічки червоні» (*Ribes rubrum*).

Порічки чорні (*R. nigrum*) мають синонімічну однослівну назву смородина, яка стала назвою культури. Завдяки її унікальності в українській номенклатурі, додавання прикметника *чорна* є зайвим на відміну від російської мови, де назви «смородина чёрная», «чёрная смородина» вживають як видову назву та для позначення культури. Порічки чорні є родоначальними для майже всіх сортів смородини, яких відомо понад 600, у тому числі 'Белорусская сладкая', 'Вернісаж', 'Полтава 800', 'Санюта', 'Ювілейна Копаня', 'Brødtoip', 'Öjebun' та ін. У селекції смородини застосовують інші види порічок, що є носіями цінних ознак, зокрема стійкості до біотичних чинників довкілля. Так, у родоводі сортів

* Автори словника не виправили згідно зі своєю концепцією, вірогідно через недогляд, назви Глечики, Каперси, Китятки, Сокирки, Чорнобривці.

До питання впорядкування українських назв рослин.
Повідомлення 3. Назви видів роду *Ribes* L.

Таблиця

Назви аборигенних та інтродукованих в Україні видів і гібридів роду *Ribes* s.l. і деяких ягідних культур

Назви видів і гібридів роду <i>Ribes</i> s.l.		Назви культур	
латинські	українські		
ПІДРІД <i>BERISIA</i> (SPACH) JANCZ. – АЛЬПІЙСЬКІ ПОРІЧКИ			
секція <i>Berisia</i> Spach – Альпійські порічки			
<i>Ribes alpinum</i> L., syn. <i>Ribes lucidum</i> Kit.	порічки альпійські		
<i>Ribes diacanthum</i> Pall.	порічки двоколкові (двошипові)		
<i>Ribes heterotrichum</i> C.A.Mey.	порічки різноволосі		
<i>Ribes komarovii</i> Pojark.	порічки Комарова		
<i>Ribes laciniatum</i> Hook.f. & Thomson, syn. <i>Ribes tenue</i> Jancz.	порічки розрізні		
<i>Ribes maximowiczianum</i> Kom.	порічки Максимовичеві		
<i>Ribes orientale</i> Desf.	порічки східні		
<i>Ribes saxatile</i> Pall.	порічки наскельні		
секція <i>Hemibotrya</i> Jancz. – Японські порічки			
<i>Ribes fasciculatum</i> Siebold & Zucc.	порічки пучкові		
ПІДРІД <i>RIBES</i> (= <i>RIBESIA</i> (BERLAND.) JANCZ.) – ПОРІЧКИ			
секція <i>Ribes</i> – Порічки, або Червоні порічки			
<i>Ribes ×gondouinii</i> Jancz. [= <i>Ribes petraeum</i> × <i>rubrum</i>]	порічки Гондуїна	червоні, білі або рожеві порічки (залежно від забарвлення ягід), або порічки	
<i>Ribes ×holosericeum</i> Otto & Dietr. [= <i>Ribes petraeum</i> × <i>spicatum</i>]	порічки шовковисті		
<i>Ribes ×houghtonianum</i> Jancz. [= <i>Ribes rubrum</i> × <i>spicatum</i>]	порічки Хотонові		
<i>Ribes latifolium</i> Jancz.	порічки широколисті		
<i>Ribes mandshuricum</i> (Maxim.) Kom.	порічки маньчжурські		
<i>Ribes meyeri</i> Maxim.	порічки Мейєра		
<i>Ribes palliflorum</i> Pojark.	порічки білокріткові		
<i>Ribes petraeum</i> Wulfen	порічки скельні (скалові, скелясті, кам'яні, кам'янисті)		
<i>Ribes petraeum</i> var. <i>altissimum</i> (Turcz. ex Pojark.) Jancz., syn. <i>Ribes altissimum</i> Turcz. ex Pojark.	порічки скельні найвищі*		
<i>Ribes petraeum</i> var. <i>atropurpureum</i> (C.A.Mey.) C.K.Schneid., syn. <i>Ribes atropurpureum</i> C.A.Mey.	порічки скельні темно-пурпурові*		
<i>Ribes petraeum</i> var. <i>biebersteinii</i> (Berland.) C.K.Schneid., syn. <i>Ribes biebersteinii</i> (Berland.) C.K.Schneid.	порічки скельні Біберштейна*		
<i>Ribes petraeum</i> var. <i>carpathicum</i> (Kit. ex Schult.) C.K.Schneid., syn. <i>Ribes carpathicum</i> Kit. ex Schult.	порічки скельні карпатські*		
<i>Ribes rubrum</i> L., syn. <i>Ribes vulgare</i> Lam., <i>Ribes sylvestre</i> (Lam.) Mert. & W.D.J.Koch	порічки червоні		
<i>Ribes spicatum</i> E.Robson, syn. <i>Ribes rubrum</i> sensu Jancz. & auct. recent nonnull., non L.	порічки колосисті		
<i>Ribes spicatum</i> subsp. <i>hispidulum</i> (Jancz.) Hämet-Ahti, syn. <i>Ribes hispidulum</i> (Jancz.) Pojark.	порічки щетинясто-волосисті*		
<i>Ribes spicatum</i> subsp. <i>lapponicum</i> Hyl., syn. <i>Ribes glabellum</i> (Trautv. & C.A.Mey) Hedl.	порічки лапландські*		
<i>Ribes spicatum</i> subsp. <i>palczewskii</i> (Jancz.) Malyshev, syn. <i>Ribes palczewskii</i> (Jancz.) Pojark.	порічки Пальчевського*		
<i>Ribes spicatum</i> subsp. <i>spicatum</i> , syn. <i>Ribes pubescens</i> (Hartm.) Hedl.	порічки колосисті *		
<i>Ribes triste</i> Pall.	порічки скорботні		
<i>Ribes warszewiczii</i> Jancz. ~ <i>Ribes spicatum</i> subsp. <i>spicatum</i>	порічки Варшевича		
секція <i>Calobotrya</i> (Spach) Jancz. – Декоративні порічки			
<i>Ribes nevadense</i> Kellogg	порічки невадські		
<i>Ribes sanguineum</i> Pursh	порічки криваво-червоні		
<i>Ribes sanguineum</i> var. <i>glutinosum</i> (Benth.) Loudon, syn. <i>Ribes glutinosum</i> Benth.	порічки криваво-червоні залозисті*		
нотосекція ×<i>Calocalyx</i> Mezhsenskyj, nothosect. nov. [= sect. <i>Calobotrya</i> × sect. <i>Symplocalyx</i>]			
<i>Ribes ×gordonianum</i> Lem. [= <i>Ribes odoratum</i> × <i>sanguineum</i>]	порічки Гордонові		
секція <i>Botrycarpum</i> A.Rich. (= <i>Coreosma</i> (Spach) Jancz.) – Смородина, або Чорні порічки			
<i>Ribes americanum</i> Mill.	порічки американські	американська смородина	
<i>Ribes bracteosum</i> Douglas	порічки приквітникові	смородина	
<i>Ribes ×coeruleum</i> Pavlova [= <i>Ribes dikusha</i> × <i>nigrum</i>]	порічки блакитні		
<i>Ribes dikuscha</i> Fisch. ex Turcz.	порічки дикуша		
<i>Ribes hudsonianum</i> Rich.	порічки гудзонові		
<i>Ribes janczewskii</i> Pojark.	порічки Янчевського		

До питання впорядкування українських назв рослин.
Повідомлення 3. Назви видів роду *Ribes* L.

Закінчення таблиці

<i>Ribes nigrum</i> L.	порічки чорні, або смородина	
<i>Ribes pauciflorum</i> Turcz. ex Pojark.	порічки малоквіткові	
<i>Ribes procumbens</i> Pall.	порічки лежачі	
<i>Ribes ussuriense</i> Jancz.	порічки уссурійські	
секція <i>Symphocalyx</i> Berland. – Золотисті порічки		
<i>Ribes aureum</i> Pursh.	порічки золотисті (золотаві)	золотисті порічки (золотиста смородина)
<i>Ribes aureum</i> var. <i>villosum</i> DC., syn. <i>Ribes aureum</i> Lindl. non Pursh, <i>Ribes odoratum</i> H.L.Wendl. ex Bartl. & H.L.Wendl.	порічки золотисті волохаті* (порічки запашні)	
НОТОПІДРІД ×<i>RIBELARIA</i> MEZHENSKYJ, NOTHOSUBG. NOV. – РИБЕЛЯРІЯ [= SUBG. <i>RIBES</i> × SUBG. <i>GROSSULARIA</i>]		
<i>Ribes</i> × <i>culverwellii</i> MacFarlane [= <i>Ribes nigrum</i> × <i>uva-crispa</i>]	порічки Калвервелла	аґрусосмородина (рибелярія, йошта)
<i>Ribes</i> × <i>nidigrolaria</i> Rud.Bauer & A.Bauer [= <i>Ribes divaricatum</i> × <i>nigrum</i> × <i>uva-crispa</i>]	порічки аґрусосмородинові	
ПІДРІД <i>GROSSULARIA</i> (MILL.) PERS. – АґРУС		
секція <i>Grossularia</i> (Mill.) Nutt. – Аґрус		
<i>Ribes</i> × <i>arcuatum</i> Jancz. [= <i>R. hirtellum</i> × <i>missouriense</i>], syn. <i>Grossularia</i> × <i>arcuata</i> (Jancz.) A.Berger	порічки дугоподібні	аґрус
<i>Ribes cynosbati</i> L., syn. <i>Grossularia cynosbati</i> (L.) Mill.	порічки шипшинові	
<i>Ribes aciculare</i> Sm., syn. <i>Grossularia accularis</i> (Sm.) Spach	порічки голчасті	
<i>Ribes burejense</i> F.Schmidt, syn. <i>Grossularia burejensis</i> (F.Schmidt) A.Berger	порічки буреїнські	
<i>Ribes divaricatum</i> Douglas, syn. <i>Grossularia divaricata</i> (Douglas) Coville & Britton	порічки розчепірені	
<i>Ribes hirtellum</i> Michx., syn. <i>Grossularia hirtella</i> (Michx.) Spach	порічки волосисті (волохаті)	
<i>Ribes inerme</i> Rydb., syn. <i>Grossularia inermis</i> (Rydb.) Coville & Britton	порічки нешипуваті	
<i>Ribes</i> × <i>innominatum</i> Jancz. [= <i>R. divaricatum</i> × <i>uva-crispa</i>], syn. <i>Grossularia innominata</i> (Jancz.) A.Berger	порічки неназвані	
<i>Ribes missouriense</i> Nutt. ex Torr. & A.Gray, syn. <i>Grossularia missouriensis</i> (Nutt.) Coville & Britton	порічки міссурійські	
<i>Ribes niveum</i> Lindl., syn. <i>Grossularia nivea</i> (Lindl.) Spach	порічки білосніжні	
<i>Ribes oxycanthoides</i> L.	порічки глодоподібні	
<i>Ribes</i> × <i>robustum</i> Jancz. [= <i>Ribes inerme</i> × <i>niveum</i>], syn. <i>Grossularia</i> × <i>robusta</i> (Jancz.) A.Berger	порічки могутні	
<i>Ribes</i> × <i>rusticum</i> Jancz. [= <i>R. hirtellum</i> × <i>uva-crispa</i>], syn. <i>Grossularia</i> × <i>rustica</i> (Jancz.) A.Berger	порічки сільські	
<i>Ribes stenocarpum</i> Maxim., syn. <i>Grossularia stenocarpa</i> (Maxim.) A.Berger	порічки вузькопліді	
<i>Ribes</i> × <i>succirubrum</i> Zabel ex Jancz. (= <i>Ribes divaricatum</i> × <i>niveum</i>), syn. <i>Grossularia succirubra</i> (Zabel ex Jancz.) A.Berger	порічки соковиточервоні (червоносокові)	
<i>Ribes</i> × <i>utile</i> Jancz. [= <i>Ribes cynosbati</i> × <i>uva-crispa</i>], syn. <i>Grossularia</i> <i>utilis</i> (Jancz.) A.Berger	порічки корисні	
<i>Ribes uva-crispa</i> L., syn. <i>Grossularia reclinata</i> (L.) Mill., <i>Ribes</i> <i>grossularia</i> L.	порічки виноградо-кучеряві (кучерявогроноподібні)	

* Таксони рангом нижче виду називають, зазначаючи їхній ранг, наприклад, *Ribes petraeum* var. *altissimum* = порічки скельні різновид найвищі або *Ribes spicatum* subsp. *hispidulum* = порічки колосисті підвид щетинясто-волосисті. Щоб запобігти громіздкості, застосовують українські тринімінальні назви без наведення рангу, але в такому разі за назвою не можна визначити ранг таксону. Тому ми взяли за основу ботанічну працю [18], даючи різновидам тринімінальні назви: порічки скельні найвищі, а підвидам – біномінальні, де видовий епітет заміщено підвидовим: порічки щетинясто-волосисті.

‘Приморський чемпіон’ і ‘Сластєна’ є *R. dikuscha*, ‘Ben Lomond’ і ‘Titania’ – *R. ussuriense*. Тривидове походження мають сорти ‘Чудное мгновение’ (*R. dikuscha* × *nigrum* × *pauciflorum*) і ‘Josta’ (*R. divaricatum* × *nigrum* × *uva-crispa*), чотири-видове – ‘Кипиана’ (*R. dikuscha* × *glutinosum* × *nigrum* × *oxyacanthoides*). Сорти аґрусосмородини морфологічно більш схожі на смородину, аніж аґрус. Назву одного з сортів аґрусосмородини ‘Josta’ нерідко застосовують як назву куль-

тури – йошта. У разі об’єднання родів *Ribes* і *Grossularia* нотородова назва *Ribelaria*, яку ми [21] раніше запропонували для аґрусосмородинових гібридів, є зайвою. Але назва *Ribelaria* є придатною для позначення таксона нотопідродового рангу.

Культура аґрусу є найчисленнішою за кількістю сортів, яких створено майже 5 тисяч. Найвражаючих успіхів у селекції досягнуто у XVIII–XIX століттях у Великій Британії, коли масу плодів

До питання впорядкування українських назв рослин.

Повідомлення 3. Назви видів роду *Ribes* L.

було збільшено в кілька разів порівняно з дикорослими формами *R. uva-crispa*. Поширення американської борошнистої роси – сферотеки, збудник якої був завезений на початку XX століття в Європу, підірвало культуру європейського агрусу, що виявився нестійким до цієї хвороби. Тому в селекцію агрусу залучили північноамериканські види як донори стійкості до збудника сферотеки. Важливу роль у вдосконаленні сортименту відіграв сорт 'Houghton', що походить від схрещування *R. hirtellum* × *uva-crispa*. Серед нащадків від повторних схрещувань 'Houghton' з європейськими сортами агрусу дібрано багато нових сортів. До цієї роботи було залучено й інші американські види: *R. divaricatum*, *R. niveum*, *R. inerme*, *R. cynosbati* тощо. Деякі гібриди отримали нотовидові назви: *R. ×innominatum*, *R. ×robustum*, *R. ×rusticum*, *R. ×succirubrum*, *R. ×utile*. Сучасні українські сорти агрусу мають складне походження, поєднуючи гени європейського та американських видів, завдячуючи останнім стійкістю до збудника сферотеки. Втім, деякі сорти, наприклад, 'Артемівський', 'Бахмутський', 'Донецький первенець', що мають чисто європейські корені походження, продовжують вирощувати в аматорській культурі в регіонах з низькою вологістю повітря, де рослини менш уражуються хворобою. Деякі американські види стали донорами ознаки нешипуватості, що дало змогу створити сучасні сорти багатовидового походження, які поєднують стійкість до біотичних і абіотичних чинників довкілля, рясне плодоношення, високу якість плодів зі зменшеною кількістю або відсутністю шипів.

Золотисті порічки, що походять з Північної Америки, в Україні інтродуковано на початку XIX століття. Використовують їх з декоративною метою, оскільки рослини мають великі та яскраво забарвлені золотаво-жовті квітки, завдяки яким рослина й отримала назву золотисті порічки. Через жаростійкість, стійкість до повітряної й ґрунтової посухи їх вводили в захисні на-

садження на півдні й південному сході країни. Порічки золотисті використовують як підщепу для штамбових форм агрусу, порічок та смородини. Садівники-аматори культивують їх як плододову рослину. Перші плодіві сорти було дібрано в середині XIX століття в США. Найбільшого поширення набув 'Crandall', який відносили до *R. odoratum*. Цей видовий епітет пов'язаний з іншою характерною особливістю золотистих порічок – ароматичністю квіток. Нині *R. odoratum* вважають різновидом *R. aureum*, власне порічок золотистих. Таким чином, усі сорти золотистих порічок, включно з тими, для яких вказувалося міжвидове походження (*R. aureum* × *odoratum*), належать до одного виду.

Європейська смородина є сприйнятливою до стовпчастої іржі, що уражує веймутову сосну. Для подолання епіфітотійних захворювань веймутової сосни, яка є економічно важливою шпильковою породою в Північній Америці, насадження інтродукованої смородини було повністю винищено. На заміну смородині тут стали вирощувати аборигенні види, зокрема *R. americanum*. Перший сорт порічок американських 'American Black' було дібрано в США в першій третині XIX століття. Сорт 'Плутон' російської селекції зареєстрували в РФ у 2004 р. Нині споріднену з порічками чорними, тобто смородиною, окультурену *R. americanum* виокремлюють під назвою «американська смородина».

Висновки. Сортимент ягідних культур – агрусу, порічок (білих, рожевих і червоних) та смородини, які вирощують в Україні в промислових масштабах, базується, як правило, на міжвидових гібридах *Ribes* s.l. У зв'язку з прийняттям широкої концепції роду *Ribes* українські видові назви аборигенних та інтродукованих видів і гібридів варто впорядкувати на основі родової назви Порічки, яка відповідає принципам добору родових назв у національних номенклатурних системах.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Mosyakin S. L. Vascular plants of Ukraine. A nomenclatural checklist / S. L. Mosyakin, M. M. Fedoronchuk ; M. G. Kholodny Inst. Bot. – Kyiv, 1999. – 345 p.
2. Державний реєстр сортів придатних для поширення в Україні у 2013 р. (реєстр є чинним станом на 23.04.2014) / Держ. ветерин. та фітосаніт. служба України. – К., 2014. – URL: http://vet.gov.ua/sites/default/files/ReestrEU-2014-04-23_full.pdf.
3. Барбарич А. І. Родина 23. Ломикаменеві – Saxifragaceae / А. І. Барбарич // Визначник рослин УРСР. – К. : Госсельхозиздат УССР, 1950. – С. 161–167.
4. Барбарич А. І. Родина 70. Ломикаменеві – Saxifragaceae / А. І. Барбарич // Визначник рослин України. – К. : Урожай, 1965. – С. 337–343.
5. Бордзиловський Є. І. Родина 61. Ломикаменеві – Saxifragaceae DC. / Є. І. Бордзиловський //

До питання впорядкування українських назв рослин.
Повідомлення 3. Назви видів роду *Ribes* L.

- Флора УРСР. – К. : Вид-во АН УРСР, 1953. – Т. 5. – С. 467–496.
6. Барбарич А. И. Семейство 87. Крыжовниковые (Агрисові) – Grossulariaceae / А. И. Барбарич // Определитель высших растений Украины. – К. : Наук. думка, 1987. – С. 150–151.
  7. Schultheis L. M. Molecular phylogeny and biogeography of *Ribes* (Grossulariaceae), with an emphasis on Gooseberries (subg. *Grossularia*) / L. M. Schultheis, M. J. Donoghue // Syst. Bot. – 2004. – Vol. 29, No 1. – P. 77–96.
  8. Species records of *Ribes* // GRIN – Germplasm Resources Information Network / USDA, ARS, Nat. Genet. Res. Progr. – URL : <http://www.ars-grin.gov/cgi-bin/npgs/html/splist.pl?10469> (13 Nov. 2014).
  9. Смик Г. К. Корисні та рідкісні рослини України: Словник-довідник народних назв / Г. К. Смик. – К. : Укр. радян. енциклопедія, 1991. – 412 с.
  10. Кобів Ю. Словник українських наукових і народних назв судинних рослин / Ю. Кобів. – К. : Наук. думка, 2004. – 800 с.
  11. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. : Наук. думка, 1982–2012.
  12. Парэчки. – URL : <https://be.wikipedia.org/wiki/Парэчки> (апош. змян. 30 студз. 2014).
  13. Porzeczka. – URL : <https://pl.wikipedia.org/wiki/Porzeczka> (ostat. zmodyfik. 14 cze 2014).
  14. Смородина. – URL : <http://ru.wikipedia.org/wiki/Смородина> (послед. изм. 12 окт. 2014).
  15. Словник ботанічної номенклатури (Проект). – К. : Держ. вид-во України, 1928. – 313 с.
  16. Федоровський Ф. Д. Родина Grossulariaceae А. Р. de Candoll. – Агрисові / Ф. Д. Федоровський // Дендрофлора України. Дикорослі та культивовані дерева й кущі. Покритонасінні. Частина II. – К. : Фітосоціоцентр, 2005. – С. 6–27.
  17. Тривомний словник назв судинних рослин флори України / С. М. Зиман, Я. П. Дідух, Д. М. Гродзинський [та ін.]. – К. : Фітосоціоцентр, 2008. – 319 с.
  18. Конспект флоры Иркутской области (сосудистые растения) / под ред. Л. И. Малышева. – Иркутск : Изд-во Иркут. гос. ун-та, 2008. – 327 с.
  19. Janczewski E. Monographie des grosseilliers *Ribes* L. / E. Janczewski // Mém. Soc. Phys. Hist. Nat. Genève. – 1907. – Vol. 35, fasc. 3. – P. 199–517.
  20. Кип Э. Смородина и крыжовник / Э. Кип // Селекция плодовых растений. – М. : Колос, 1981. – С. 274–371.
  21. Меженский В. Н. Коллекция нетрадиционных плодовых культур в Артемовском научно-исследовательском центре Института садоводства УААН / В. Н. Меженский // Пром. ботаника. – 2005. – Вып. 5. – С. 109–113.

УДК 001.4 (477): 582.717.7: 634.72

В. Н. Меженский. К вопросу упорядочивания украинских названий растений. Сообщение 3. Названия видов рода *Ribes* L. // Сортовивчення та охорона прав на сорти рослин : наук.-практ. журн. – 2014. – № 4 (25). – С. 9–15.

Рассмотрена номенклатура и система рода *Ribes* s.l., применение названий аборигенных и интродуцированных видов, из которых сформированы ягодные культуры промышленного значения – крыжовник, черная и красная смородина. Упорядочены научные названия видов на основе украинского родового названия Порички. Приведены украинские названия 64 таксонов в ранге вида и разновидности. Для гибридов установлены нототаксоны: ×*Ribelaria* Mezhenkyj, nothosubg. nov. (= subg. *Ribes* × subg. *Grossularia*) и ×*Calocalyx* Mezhenkyj, nothosect. nov. (= sect. *Calobotrya* × sect. *Symplocalyx*).

Ключевые слова: *Ribes*, *Grossularia*, красная смородина, смородина, крыжовник, номенклатура.

UDC 001.4 (477): 582.717.7: 634.72

V. M. Mezhenkyj. Considering the issue of aligning Ukrainian plant names. Communication 3. Names for *Ribes* L. species // Sortovyvchennia ta okhorona prav na sorty roslyn : naukovopraktychnyi zhurnal (Plant Varieties Studying and Protection : journal of applied research). – 2014. – № 4 (25). – P. 9–15.

The nomenclature and the system of genus *Ribes* s.l., application of indigenous and introduced plant names, from which such commercial small fruit crops as gooseberry, black and red currant have been formed, is considered. Scientific names based on Ukrainian generic name Porichky are streamlined. Ukrainian names for 64 taxa at the rank of species and variety were given. For hybrids nothotaxa ×*Ribelaria* Mezhenkyj, nothosubg. nov. (= subg. *Ribes* × subg. *Grossularia*) and ×*Calocalyx* Mezhenkyj, nothosect. nov. (= sect. *Calobotrya* × sect. *Symplocalyx*) were defined.

Keywords: *Ribes*, *Grossularia*, red currant, currant, gooseberry, nomenclature.

Надійшла 28.11.14